

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚBAN**

Kulcsszavak: *tizenöt éves háború; diplomáciatörténet; hadtörténet; Erdély története*

ELŐZMÉNYEK: AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG AZ ERŐVONALAK METSZÉSPONTJÁBAN

Az Erdélyi Fejedelemség tizenöt éves háborúban játszott szerepére, több mint fél évszázados hallgatás után, az utóbbi egy-két évtizedben újra ráirányult a történetírás figyelme. Tanulmányok, publikációk születtek a témában,¹ ugyanakkor elmondhatjuk, hogy még mindig csak a munka kezdeténél tartunk. Az alábbiakban sem következik összefoglaló áttekintés, hanem csupán néhány, eddig kellően figyelembe nem vett szempont alapján, vázlatosan tekintem át ezt a bonyolult és szerteágazó témát. Először is lássunk néhány, az események alakításában fontos szerepet játszó személyt, hiszen egy háborúban az emberi tényezőnek mindig kulcsszerepe van, és így volt ez akkor is.

Első hallásra meglepőnek tűnhet, de az egyik ilyen személy Báthory István erdélyi fejedelem, később lengyel király. Az oroszellenes hadjáratait sikeresen lezáró Báthory a jam zapolski béke (1582) után kezdett el intenzíven foglalkozni egy nagy, törökellenes, szent liga létrehozásának tervével. Ma már nyilvánvaló, hogy csupán politikai okok, például az említett orosz háború kényszerítették arra, hogy életének mindössze

* KRUPPA Tamás (1967), PhD, egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szeged, kruppat@gmail.com

** Készült a HUN-REN PPKE-PTE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport kérésében a TKI támogatásával.

1 A tizenöt éves háborúról összefoglalóan, de az erdélyi hadszínteret elnagyoltan bemutató monográfiához lásd Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenötéves háború*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2000 (a továbbiakban Tóth: *A mezőkeresztesi csata*); Nagy László: *Erdély és a tizenötéves háború*. Századok 116(1982). 4. sz. 639–688; Kruppa Tamás: *A kereszt, a sas és a sárkányfog*. Gondolat, Bp.–Róma, 2014 (a továbbiakban Kruppa: *A kereszt, a sas*). 313–427. Az események máig legalaposabb összefoglalását lásd *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. I–XXI. Kiad. Szilágyi Sándor. MTA, Bp., 1876–1898 (a továbbiakban EOE). III–IV. kötetek.

utolsó négy évét szánhassa arra, hogy megvalósítsa tervét, amely egész életében foglalkoztatta. Az ügy érdekében intenzív kapcsolatokat ápolta lengyelországi nunciусokon keresztül a Szentszékkal. Mellettük, de talán helyesebb, hogy felettük Antonio Possevino játszott – a nunciatura megkerülésével – az összekötő szerepet Róma és a királyi udvar között. A jezsuita az idő múlásával egyre bizalmasabb viszonyba került a királlyal, és egyeseknek már úgy is tűnt, hogy inkább a király, mint a pápa diplomataja. Possevino ugyanis teljes mértékben egyetértett Báthorynak a moszkvai nagyfejedelemség és a cári trón megszerzését illető terveivel, összekötve azt a pápaság hagyományos keleti irányú politikájával, amely az egyházszakadás megszüntetése által a pravoszláv világ Róma fennhatósága alá való visszatérítését célozta, és amelynek formát a missziós gondolat adott.

Ezt a missziót nem lehetett elválasztani az Oszmán Birodalom elleni harctól, a török kiűzésétől Európából. A pravoszláv világ erőforrásai, amelyeket a térítéssel be lehetett csatornázni, éppen ehhez voltak szükségesek. Possevino, hogy az ebből fakadó előnyöket megsokszorozza, egy nagy ívű tervet terjesztett elő, amely a katolicizmus pozícióit ebben az óriási, a mai Ukrainát és Belorussziát magában foglaló régióban német és lengyel telepésekkel erősítette volna meg. Ennek a népességnek szervezeti keretet a jezsuita szemináriumok mintájára létrehozandó katonai iskolák, valamint egy lovagrend adtak volna, ami a gyakorlatban egy, a kozákokéhoz hasonló életmód átvételét jelentette volna. Nem maradhatott el a terület kereskedelmi kiaknázása sem: mivel a Dnyeper a zuhogók miatt kevésbé volt alkalmas, a Volgán nyitottak volna egy észak–dél irányú kereskedelmi útvonalat, amely a hajózásra hadi és logisztikai útvonalként is szolgált volna. A tengeri területei, valamint kereskedelmi érdekei miatt a török kérdésben szintén érdekelt Velencét nyilvánvalóan ezért kereste fel, és adta elő személyesen is a tervet a Signoriának. Azt nem tudni, hogy a Köztársaság érdeklődését mennyire keltette fel az ajánlat, de mivel az oszmán seregek perzsiái hadakozása miatt éppen béke volt, nem valószínű, hogy a jezsuita udvarias válasznál többet kapott volna.

Egészen máshogyan alakult a helyzet Rómában: XIII. Gergely, majd V. Sixtus pápák rendkívüli módon érdeklődtek az elképzelései iránt, ezért a király megbízottjával és unokaöccsével, Báthory András bíborossal 1586-ban folytatott tárgyalásoknak – és persze Possevino kitartó erőfeszítéseinek – köszönhetően a török elleni harc és a szent liga tervének a megvalósulása kézzel fogható közelségbe került. Az előzetes megállapodást egy *Parere di Stefano* című iratban rögzítették. A király halála után néhány évvel, 1592-ben hatalomra lépő VIII. Kelemen pápa még két említett elődjéhez képest is elkötelezettebbnek mutatkozott ilyen téren, amit jelmondata, a *marciare verso Constantinopoli* tökéletesen kifejezett.

Possevino tevékenységének volt egy irodalmi szempontból fontos következménye: kelet-közép-európai missziója során felkereste az Erdélyi Fejedelemséget, mivel a fentebb említett okok miatt a tervek kulcsfontosságú szerepet szántak az országnak.

Érdeklődését felkeltették a látottak, tollat ragadott, és leírta tapasztalatait. A *Transilvania* című kézirat azonban egészen 1913-ig kiadatlan maradt,² mivel a pápai cenzúra, Habsburg-nyomásra, nemcsak Possevinót rendelte haza, hanem a kézirat kinyomtatását is megakadályozta. A mű az 1580-as évek Erdélyének igen értékes pillanatfelvétele, amely nemcsak az ország földrajzával, településeivel foglalkozik, hanem leírja az itt élő népeket is, és e mellett sok információt tartalmaz a Báthoryak uralmáról és államuk szervezetéről.

István király vízióját örökül hagyta a Báthory-família, köztük unokaöccsére, Báthory Zsigmondra, Erdély fejedelmére. A források alátámasztják, hogy az ifjú, hatalomra lépésekor még kamaszkorú Báthoryt lenyűgözték nagybátyja sikerei, ezért uralkodói propagandájának középpontjába a török elleni szent háborút és a misszió gondolatát, azaz a fejedelemség és a környező pravoszláv régió áttérítését állította, amely jellemének formálódásában is alapvető szerepet játszott. Ehhez hozzá kell tennünk az események értékelésekor általában figyelmen kívül hagyott tényt, hogy az orosz háborúban kivívott diadal emlékét és élményét több ezer erdélyi katona, köztük a katonai elit magával hozta haza oszmán iga alatt élő hazájába.³ Ez az élmény és a katonák között már ekkor élő Báthory-kultusz, a János Zsigmond-i érátl eltérően, nem a Portával való együttműködés, hanem éppen ellenkezőleg, az Oszmán Birodalom elleni harc fontosságát hangsúlyozta. Ez – függetlenül attól, hogy Báthory lengyel királyként is igen óvatos, realista törökpolitikát folytatott – mindenképpen egy olyan fordulópontként értékelendő, amely néhány évvel később, a már 1571 óta új utakat kereső és például Róma felé orientálódó erdélyi diplomácia irányának drasztikus megváltozását eredményezte. Az említett okokon túl, ebben egészen bizonyosan igen fontos szerepet játszott az erdélyi-oszmán határvidéken tulajdonképpen már János Zsigmond uralkodása óta tapasztalható konfliktus, amely a hódoltságnak az erdélyi uralom alatt lévő területek rovására történő, egyre nagyobb mértékű terjeszkedésében realizálódott. Ez természetesen a határvidéken élő lakosság, valamint az erdélyi végvidéki katonaság növekvő elégedetlenségében és fokozódó törökellenességében csapódott le.

2 Antonio POSSEVINO: *Transilvania*. Ed. Andrea Veress. Stephaneum, Bp., 1913 (Fontes Rerum Transilvanicarum III). Possevino tevékenységéről lásd Jan Joseph SANTICH: *Missio Moscovitica: the Role of the Jesuits in the Westernization of Russia 1582–1689*. Peter Lang, New York, 1995; J. P. DONNELLY: *Antonio Possevino, S.J. as Papal Mediator between Emperor Rudolf II and King Stephan Bathory*. Archivum Historicum Societatis Jesu 69(2000). 3–56; Felicia ROȘU: *The New Indies, the Desired Indies: Antonio Possevino and the Jesuits between Diplomacy and Missionarism in Northeastern Europe, 1577–1587 = Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy*. Ed. Maurits A. EBBEN–Louis H. J. SICKING. Brill, Leiden, 2020 (Rulers and Elites. Comparative Studies in Governance 19). 137–156.

3 Lásd KRUPPA: *A kereszt, a sas*. 248.

Távol, de nem elérhetetlenül messze a fejedelemségtől, a kereszténység egyik nagy erőközpontjában, egy másik személy is, Báthoryhoz hasonlóan, életprogramként tekintett az oszmánellenes szent háborúra. Ippolito Aldobrandini, pápai trónra lépésétől kezdve VIII. Kelemen, azon kevés pápák közé tartozott, aki járt a kelet-közép-európai térségben. 1589-ben pápai legátusként döntő szerepe volt abban, hogy a Báthory halála után a lengyel trónért kirobbanó harcban egyezség született a Habsburgok és a trónt elfoglaló Jagelló–Vasa III. Zsigmond között. A leendő pápa tehát személyesen is ismerte a régió sorsát meghatározó politikusok java részét.⁴ Életpályáját nézve azt is megállapíthatjuk, hogy a Báthory Istvánnal egy generációba tartozó Aldobrandinit szintén egész életében foglalkoztatta a nagy háború gondolata. Tagja volt például azoknak a Spanyolországba, Portugáliába és Franciaországba küldött pápai követségeknek, amelyek a Szent Liga tagjait próbálták rávenni arra, hogy a Lepantónál⁵ 1571-ben aratott, világra szóló győzelem után is folytassák a török elleni harcot. VIII. Kelemen trónra lépése után szinte rögtön követeket menesztett Báthory Zsigmondhoz, hogy rávegye a szent háborúba való belépésre, és a keleti misszió felkarolására. Közülük a legismertebb a fejedelem gyóntatója és csúcspdipomatája, a spanyol Alfonso Carrillo volt.⁶ Ezzel párhuzamosan Cesare Speciano személyében új nunciust küldött a prágai udvarba, akinek egyik fő feladata az volt, hogy a horvátországi végeken ekkor már dúló, nem hivatalos háborút egy törökellenes liga létrehozására használja fel. A pápa szándékai szerint a liga oszlopai a Szentszék, a Habsburg Monarchia és az Erdélyi Fejedelemség lettek volna, amelyekhez Lengyelország és a két román vajdaság is csatlakozott volna. De a liga természetesen minden más hatalom előtt nyitva állt volna.

A nyugati kereszténység másik nagy erőközpontja, Prága császári udvarában II. Rudolf császár és magyar király is, a pápához hasonlóan, az oszmánok elleni szent háborút helyezte uralkodói propagandájának középpontjába.⁷ És bár kétségkívül zárkózott, bizonytalan és döntéseket nehezen hozó személyiség volt, amit kortársai egybehangozóan a szemére is hánytak, és kétségtelen az is, hogy az újabb török elleni háborút 1593-ban az elmaradt adó beküldésével el akarta kerülni, mégis később any-

4 Életről lásd [https://www.treccani.it/enciclopedia/papa-clemente-viii_\(Dizionario-Biografico\)/?search=CLEMENTE%20VIII%2C%20papa%2F](https://www.treccani.it/enciclopedia/papa-clemente-viii_(Dizionario-Biografico)/?search=CLEMENTE%20VIII%2C%20papa%2F) (utolsó megtekintés: 2024. 02. 22.) Pontifikusságáról magyar-szentszéki viszonylatban lásd FRANKÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal*. III. Szt. István Társulat, Bp., 1903. 229–262.

5 ZIMÁNYI Vera: *Lepanto, 1571*. Móra, Bp., 1983.

6 Tevékenységéről lásd SZILAS László: *Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben: 1591–1599*. METEM, Bp., 2000.

7 KAR VOCELKA: *Die politische propaganda Rudolf's II.: 1576–1612*. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1981; GALAVICS Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Képzőművészeti, Bp., 1986. 27–52.

nyira elkötelezte magát a harc mellett, hogy még birodalma pénzügyi összeomlásának kockázatát is vállalta a háború folytatása érdekében.⁸ A történetírás ezt ma is a Bocskai-felkelés egyik okaként tartja számon.

A körképből nem maradhat ki az oszmán fél sem. A boszniai–horvátországi határ menti konfliktusokat nyílt háborúvá eszkaláló, albán származású Szinán nagyvezír döntő szerepet játszott abban, hogy a perzsa háború lezárása után új célpontot kereső oszmán hadigépezet ne a tengeren, az olasz és a spanyol partok ellen, hanem a szárazföldön, a Kárpát-medencében lendüljön támadásba.⁹ Ha hihetünk Szamosközy Istvánnak, a nagyvezír az erdélyieket egy elmaradó baksis miatt különösen utálta.¹⁰ Akárhogyan is álljon a dolog, a hivatalos háború kezdetén, 1593-ban a Szinán táborába rendelt erdélyi követeknek a saját bőrükön kellett megtapasztalniuk a pasa dühét az erdélyi katonai mozgósítás késlekedése miatt.

VÁLTOZÁSOK A NEMZETKÖZI POLITIKÁBAN: A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚ KIROBBANÁSA

Az 1593-ban hivatalosan is kitörő, hosszú török háború¹¹ az Erdélyi Fejedelemséget nehéz helyzetbe hozta. A Porta magától értetődőnek tartotta, hogy vazallus államként a fejedelemség katonailag is kivegye a részét a háborúból, és elvárta, hogy az erdélyi hadsereg támadja meg az erdélyi–Habsburg-határvidéket. Ennek elmaradását az említett évben még úgy-ahogy ki lehetett magyarázni, a következő évben azonban ennek már nem volt esélye. Márpedig Szinán csapatai 1594-ben is folytatták a hadműveleteket. Hová álljon Erdély? Háború vagy béke, de inkább úgy fogalmaznék, hogy háború a török mellett vagy háború a török ellen?

Az erdélyi nemesség többsége, a tanácsurak nagy részével együtt, a béke pártján állt, és nem akart csatlakozni az oszmánellenes szövetséghez. Őket szoktuk törökös vagy békepártnak hívni. A másik csoportosulás, akiket háborús pártnak nevezünk, a vazallus létből való kilépés és a török elleni harchoz való csatlakozás mellett kardoskodott. Ide tartozott a már említett katonai elit. Ők a háborúban a török uralomtól

8 A finanszírozásról legújabban lásd KENYERES István: *A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig*. Történelmi Szemle 55(2013). 4. sz. 561–562.

9 FODOR Pál: *A szultán és az aranyalma*. Balassi, Bp., 2001. 317–341.

10 KRUPPA: *A kereszt, a sas*. 181.

11 Jan Paul NIEDERKORN: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1993; *Das Papsttum, die Christenheit und die Staaten Europas 1592–1605*. Ed. Georg LUTZ. Niemeyer, Tübingen, 1994; Giampiero BRUNELLI: *La santa impresa. Le crociate del papa in Ungheria (1595–1601)*. Salerno Editrice, Roma, 2018.

való megszabadulás lehetőségét látták, vezérük pedig a bihari birtokain keresztül is érintett nagyúr, Báthory Zsigmond nagybátyja, Bocskai István volt. Jóllehet a háborús csoportosulás a kisebbséget képviselte, amely azonban az érintetteken kívül maga mögött tudhatta a szabadságuk megsértése miatt elégedetlen, fegyverviselt székelyek jelentékeny hányadát.¹²

A királyi országrész háborút támogató nemessége, amelynek a körében szintén élt Báthory kultusza, támogatta az erdélyiek csatlakozását. A török háború kezdeti sikerei miatt éledő reményeket Pálffy Miklós Murád pasához intézett szavai fejezik ki a legjobban: „Mi a muszalmán népet mostanáig olyan doboznak tartottuk, melyet elődeink nem mertek kinyitni, mert telistele van kígyókkal (...) férgekkel, skorpiókkal, s ha ezt a dobozt felnyitánánk, ezek országunkra kiáradnak s a népet elpusztítják (...) Most azonban (...) felnyitottuk, és a doboz teljesen üres, éppen semmi sincs benne.” Azt már ritkábban teszik hozzá, hogy a pasa erre azt válaszolta, hogy bizony csak a doboz felső borítékát tárták fel, és csak ha a fedelét is felnyitják, fogják meglátni, hogy milyen fullánkos darazsak is vannak valójában benne.¹³

A háború miatt kirobbanó erdélyi belpolitikai válságot erőszakos úton lehetett csak megoldani. Közismert, hogy a forró hangulatú, 1594. június–júliusi országgyűlések és saját rokonainak háborút ellenző magatartása miatt először lemondó, majd nagybátyja hatására bátorságát visszanyerő Báthory Zsigmond 1594 augusztusában kivégeztette az oszmán vazallitást fenntartani kívánó párt vezetőségét, köztük rokonát, Báthory Boldizsárt. Ezzel a fejedelemség belépett a háborúba a császár és a pápa oldalán. Megnyílt a második front, amely azt a célt szolgálta, hogy megossza az oszmán erőket, elterelve egy részüket a fő hadszíntértől, és persze – olasz–pápai félelmek miatt – az itáliai partoktól.

A szövetség alapját az 1595 januárjában megkötött Habsburg–Báthory-szövetség alkotta, amely magában foglalta a dinasztikus házasságot Zsigmond és a grazi ágba tartozó Habsburg Mária Krisztierna között.¹⁴ Ez a házasság egyértelműen a pápai diplomácia sikere volt, mivel a császár egyáltalán nem szándékozott családjá egyik tagját feleségül adni a mindig gyanakvással és ellenségesen kezelt Báthoryak egyik sarjához. A pápa, a politikai nyomásgyakorlás és az érzelmi húrok megpendítése mellett, nagyban támaszkodott a fentebb említett rudolfi propagandára, továbbá anyagi eszközöket is bevetett. Úgyszólván megszarolta a császárt, hogy ha ebben nem működik közre, akkor, az ilyenkor megszokott segélyösszezen felül, más anyagi támoga-

12 KRUPPA: *A kereszt, a sas*. 290–301; *Székely felkelés (előzményei, lefolyása, következményei)*. Szerk. BENKŐ Samu–DEMÉNY Lajos–VEKOV Károly. Kriterion, Buk., 1979.

13 NAGY: *i. m.* 650.

14 A házasságról lásd BENDA Kálmán: *Erdély végzetes asszonya*. Helikon, Bp., 1986.

tást nem fog nyújtani a háborúban.¹⁵ A szerződés a Báthory-dinasztia Habsburg-legitimációját jelentette, persze a frigyből születendő gyermekeket előrelátóan kizárták a Habsburg-örökösödésből. Ugyanakkor a házasság az erdélyi trónöröklést illetően kizárta a teljes Báthory-rokonságot, elsősorban a kivégzett Boldizsár testvéreit, Istvánt és Andrást, akik bosszúért lihegve Lengyelországba, Báthory István kreatúrájának, Jan Zamoyski főkancellárnak a védőszárnyai alá húzódtak.¹⁶

Az oszmánellenes szövetség legnagyobb sikereit 1595-ben aratta; az offenzívába lendülő keresztény erőknél, köztük a körülbelül tízezernyi pápai katonának sikerült elfoglalni Esztergomot, az erdélyi–havasalföldi csapatok pedig a havasalföldi Gyurgyevónál óriási nemzetközi visszhangot kiváltó győzelmet arattak Szinán pasa csapatai felett.¹⁷ Az olasz szemtanúk és a Rómába beérkező jelentések ugyanakkor realisztikusabb képet festettek a hadjáratról. Ezekből kiderül, hogy a nagyvezír egyik célja a fellázadt Mihály havasalföldi vajda és Báthory Zsigmond megleckéztetése és oszmán vazallitásba való visszakényszerítése volt. A másik cél az oszmán fővárosnak a vazallusok lázadása miatt veszélybe kerülő ellátásának biztosítása volt, amely részben moldvai és havasalföldi gabonából származott. A török csapatok igazi feladata tehát a gabona beszerzése volt, és amikor szembetalálkoztak az óriási, Pellérdi Péter fejedelmi számvevő szerint ötvenezres erdélyi–havasalföldi haderővel, egyszerűen meghátráltak, és az őket üldöző keresztény seregnek csak az utóvédet sikerült elcsípnie a gyurgyevői dunai átkelés közben.¹⁸

A hadjárat egyrészt megmutatta, milyen súlyos katonai következményekkel jár a Portára nézve egy újabb, erdélyi–havasalföldi front megnyílása, másrészt rávilágított arra a tényre, amelyet a dívánban a pasák egy része már a háború előtt hangoztatott, hogy a birodalom egyszerűen nem volt felkészülve egy újabb háborúra. A diadal ugyanakkor nem feleltethette, hogy az év elején megkötött szerződés ellenére, másfél ezer sziléziai nehézlovast leszámítva, a császártól nem érkezett számottevő katonai segítség a fejedelemségbe. Ebben a főhadszíntéren felmerülő nehézségek játszottak szerepet, és ez volt az oka annak is, hogy a VIII. Kelemen által küldött pápai sereget nem Erdélyben vetették be. A sereg vezérének, Gianfrancesco Aldobrandininek a levelezéséből ugyanis egyértelműen kiderül, hogy a pápa, aki ebben az évben nunciátúrát alapított a fejedelemségben – egy protestáns országban! –, a csapatait erede-

15 A háború finanszírozásához lásd KENYERES: *i. m.*; a pápaihoz Massimo Carlo GIANNINI: *L'oro e la tiara. La costruzione dello spazio fiscale italiano della Santa Sede (1560–1620)*. Il Mulino, Bologna, 2003. 177–270.

16 Zamoyski szerepéről a viszályban és a háborúban lásd KRUPPA: *A kereszt, a sas*. Passim.

17 *Magyarország hadtörténete. II. Az oszmán hódítás kora 1526–1718*. Szerk. MÉSZÁROS Kálmán. Zrínyi, Bp., 2020. 70–72; Andrei VERESS: *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595: cu 12 relațiuni italiene inedite*. Cultura Națională, Buc., 1925.

18 KRUPPA Tamás: *Tradíció és propaganda keresztútján. Adalékok Báthory Zsigmond udvarának kultúrájához*. Balassi, Bp., 2014 (a továbbiakban KRUPPA: *Tradíció és propaganda*). 110–111.

tileg Báthory megsegítésére akarta küldeni.¹⁹ A császári hadvezetésnek azonban sikerült végül a maga számára visszatartani a teljes kontingenst.

Az 1595. évi sikereknek azonban nem lett folytatása: a keresztény csapatok 1596 októberében, egy többnapos csatában alulmaradtak az oszmán sereggel szemben. Az összecsapásban az erdélyi csapatok is részt vettek, amelyek érzékeny veszteségeket szenvedtek. A kudarc nem került el Zsigmond magánéletét sem: házasságát nem hálta el Mária Krisztiánával, amelynek okát máig is csak találgatjuk.²⁰ A felsorolt okok, amelyeket tetézett a lengyelek ellenséges viselkedése – akik az előző évi havasalföldi hadjárat alatt elkergették a Báthory által odahelyezett Štefan Rázvant, helyébe pedig Jeremia Movilă személyében egy közös, tatár–lengyel jelöltet állítottak –, 1597-ben a labilis lelkialkatú Zsigmond trónról való másodszori lemondásához vezettek.²¹

Bár Rómában sejtettek valamit a közelgő változásról, a császári és a pápai diplomáciát mégis váratlanul érte e fordulat. Ennek ellenére mindenáron megpróbálták megakadályozni a lemondást, ugyanis az említett dinasztikus szerződés semmilyen kitételt nem tartalmazott a válás és a lemondás esetére. E lehetőségeket ugyanis egyáltalán nem vették számításba. Így az a veszély fenyegetett, hogy a fejedelmi döntés következtében keletkezett hatalmi vákuumot kihasználva, a Porta saját jelöltet fog Erdély trónjára ültetni, illetve, hogy a néhány évvel korábbihoz hasonlóan, polgárháborús helyzet állhat elő, amely fegyveres konfliktussá fokozódhat. Míg a helyzetfelismerésben egyezett a prágai udvar és a Szentszék véleménye, a probléma megoldásában már radikálisan eltértek az álláspontok. A császári udvar Zsigmond 1598. márciusi távozása után biztosokat küldött a fejedelemségbe, köztük a jeles történétíró, Istvánffy Miklóst, hogy felmérjék az új „szerzeményt”, illetve, hogy előkészítsék a terepet a dinasztiaiából kiszemelt jelöltnek, Habsburg Miksa főhercegnek. Őt az udvar, megfelelő nagyságú haderő kíséretében, kormányzói minőségben akarta a fejedelemségbe küldeni.²² Ezzel szemben Rómában hidegebb fejjel tekintették át a helyzetet, és az 1592 óta Erdélyből érkező jelentések alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az erdélyiek nem fogadnának el a fejük fölé egy idegent, különösen egy Habs-

19 Uő: *Gianfrancesco Aldobrandini pápai generális megbíúsult erdélyi hadivállalata 1595–1596-ban*. Hadtörténelmi Közlemények 131(2018). 3. sz. 662–680.

20 Uő: *Báthory Zsigmond válása. Adalékok egy fejedelmi frigy anatómiájához = A Báthoriak kora. (A Báthoriak és Európa)*. Szerk. ULRICH Attila. Báthori István Múzeum, Nyírbátor, 2008 (a továbbiakban KRUPPA: *Báthory Zsigmond válása*). 106–112.

21 Báthory lemondásaival kapcsolatban rendszeresen figyelmen kívül hagyják, hogy 1594 nyarán egyszer már lemondott, csak hogy Váradra érve nagybátyja, Bocskai István rábeszélésére meggondolta magát, és visszatért Kolozsvárra.

22 Uő: *Miksa főherceg erdélyi kormányzóságának terve. Az erdélyi Habsburg-kormányzat felállításának kérdéséhez (1597–1602)*. Századok 145(2011). 4. sz. (a továbbiakban KRUPPA: *Miksa főherceg*). 817–845.

burgot, sőt mi több, előbb-utóbb kapcsolatot próbálnának keresni a Portával. Ezért Speciano prágai nuncius által azt javasolták, hogy a fejedelemség trónjára mindenképpen egy erdélyi jelöltet állítsanak. Név szerint is megemlégették Báthory András bíborost, kinek helyzete megerősítése érdekében Zsigmond elvált feleségét, Mária Krisztiánát próbálták feleségül adni hozzá. Ennek érdekében a szokásoshoz képest jóval gyorsabban lefolytatták a válási procedúrát, amely 1599-re le is zárult.²³

Am ekkor újabb váratlan fordulat következett. Bár Zsigmond 1598 márciusában elhagyta a fejedelemséget, maga helyett az említett Habsburg-jelöltet ajánlva, az év augusztusában újra megjelent az országban. Visszatérésének körülményei ma sem világosak. Országá elhagyása után a fejedelem, az 1597. december 23-ai megállapodás értelmében, elutazott a kárpótlásul kijelölt oppeln–ratibori hercegségbe. János Zsigmond ideje óta ez a terület, mint kárpótlási elem, állandóan szerepelt az erdélyi–Habsburg-szerződésekben. A hercegség lepusztult állapotban volt, ráadásul, ahogyan 1551-ben Izabella, úgy Zsigmond sem kapta meg a lemondási szerződésben kárpótlásként kialkudott 50 000 forintot. De ez csak az egyik oka volt hazaszökésének Sziléziából. Lépése másik okaként gyakran emlegetett könnyen befolyásolható, csélcsap természetét felhozni aligha kielégítő magyarázat. Természetesen e tényezők közrejátszhattak a fejedelem döntésében, de realisabb képet alkothatunk az eseményekről, ha arra a kérdésre próbálunk választ keresni, hogy kik befolyásolták, illetve hogy kiknek állott érdekében rávenni őt erre a lépésre?

Az egyik, játéktérbe belépő politikus Jan Zamoyski lengyel főkancellár volt, aki Báthory Grizeldisz révén egy ideig rokonságban is állt a Báthoryakkal.²⁴ Zamoyski finoman szólva is ellentmondásos szerepet játszott ezekben a háborús években. Miközben a császárt és a pápát évekig hitegette országának a törökellenes harcba való belépésével, kihasználta a Habsburg és az oszmán fél lekötöttségét, és kiegyezett a tatárokkal Moldva tekintetében, majd 1598-tól megkísérelte befolyási övezetét az egész régióra kiterjeszteni. Moldva mellett ez magában foglalta Erdélyt, Havasalföldet, sőt a magyar királyság északkeleti darabját, Munkács központtal, amelyre a Portától szerződéslevelet is kapott. Zsigmond távozása nem volt előnyös a Zamoyski által követett politika, illetve annak célkitűzései megvalósítása szempontjából. A Habsburg-jelenlét megnövekedése a lengyelek moldvai pozícióit veszélyeztette – ne feledjük, hogy magyar királyként II. Rudolf is jogot formált a vajdaság feletti fennhatóságra –, hatással volt a havasalföldi vajdaság helyzetére, amelynek élén ekkor a Habsburg-szövetséges Mihály vajda állt. És természetesen az erdélyi lengyel befolyásra is. Neki tehát az állt az érdekében, hogy ne épüljön ki a Habsburg-uralom.

23 Erről részletesen lásd KRUPPA: *Báthory Zsigmond válása*.

24 A háború alatti erdélyi politikájáról lásd HORN Ildikó: *Báthory András*. Új Mandátum, Bp., 2002. 188 skk.

Ezért nem meglepő, hogy Zsigmond útja hazafelé Dél-Lengyelországon keresztül vezetett, amiről a főkancellár bizonyosan tudott, sőt segítette is őt az áthaladásban.

A Portára most ne is vesztessünk szót, mert érdekei ezen a ponton teljes mértékben egybeestek Zamoyskiéval, de nem volt abban a helyzetben, hogy tevőlegesen is segítse Báthoryt.

A harmadik fél, akinek Zsigmond trónon maradása az érdekében állt, nagybátyja, Bocskai István volt. A fejedelem rokonaként oroszlánrészt vállalt a fentebb említett, 1594. évi leszámolásokban, illetve abban, hogy Erdély belépett a háborúba egy formális Habsburg-szövetség keretei között. Szintén kulcsszerepet játszott a sikeres havasalföldi hadjárat után kirobbanó székely felkelés vérbe fojtásában is. Mivel személye igen népszerűtlen volt a fejedelemségben, az uralomváltás bizonyosan befolyásának csökkenéséhez vezetett volna. Ne feledjük, hogy kálvinista volt, és túlzottan kötődött a Báthoryakhoz, ami egy Habsburg-orientációt követő új kurzus szempontjából nem igazán számított előnynek. Számára egy erdélyi jelölt, például Báthory András, aki többek között éppen őt tette felelőssé testvére, Boldizsár kivégzéséért, még rosszabb megoldás lett volna. Érdekeit leginkább az szolgálta, ha unokaöccse a trónon marad. Ezért nem lehetett véletlen, hogy a lengyelországi területek után Zsigmond az erdélyi határon is könnyedén átjutott, éppen abban a régióban, ahol többek között Bocskai birtokai is feküdtek. Bocskai szerepét a hagyományos történetírás az általa vezetett felkeléssel szokta értékelni, és rendre megelégedik arról, hogy a fejedelemségre óriási pusztulást hozó háborúba való belépésben is döntő szerepet játszott. Amint a prágai udvar Zsigmond Erdélybe érkezéséről értesült, Zamoyski mellett azonnal őt is meggyanúsította a szervezkedéssel.

Bocskai mellett a másik személy, akire szintén rávetült a gyanú árnyéka, Naprághy Demeter volt. Ő 1597-ben került a fejedelemségbe a fél évszázada üresedésben levő erdélyi püspöki, és a félreállított Jósika István helyett a kancellári székbe. Naprághy a császári kormányzat embere volt, mégis belekeveredett ebbe a kényes ügybe. Kettejük érintettségét az mutatja a legjobban, hogy régi/új uruk mellett hivatalban maradtak. Ezt azért is fontos hangsúlyozni, mert a prágai udvar Zsigmond visszafogadásában az 1595. évi szerződésre tett eskü megszegését látta, ezért hűtlenséggel vádolta meg az erdélyieket és természetesen Bocskait és Naprághyt is. De ez még csak a kezdet volt.²⁵

A helyzet ugyanis a fejedelem visszatérése ellenére sem jutott nyugvópontra: Rómában és Prágában még fel sem ocsúdtak a gyors augusztusi visszatérés okozta meglepetésből, amikor néhány hónap elteltével Zsigmond újfent lemondott. Ezúttal is

25 KRUPPA Tamás: *Nunciusok háborúban. Filippo Spinelli a prágai udvarban = Magyarország és a római Szentszék. III. (Exquisitae lucubrationes Cornelio Szovák amicabiliter dicatae)*. Szerk. TUSOR Péter–KANÁSZ Viktor. Bp.–Róma, 2022 (Collectanea Vaticana Hungariae I/21). Gondolat, Bp.–Róma, 2022 (a továbbiakban KRUPPA: *Nunciusok háborúban*). 214–215.

szolgált meglepetéssel, utódául ugyanis Báthory Andrást jelölte meg. Ez a húzás anynyira váratlan volt, hogy még a sokat megélt erdélyieket is elképesztette. Ennek magyarázatához érdemes egy kis kitérőt tennünk. Az 1594-es leszámolások miatt az ekkor Lengyelországban tartózkodó Báthory András és hozzá menekülő testvére, ifjabb Báthory István bosszút esküdtek. Ebben támaszt leltek a fentebb már többször emlegetett Zamoyskiban, aki nem minden hátsó szándék nélkül támogatta őket. András levelekkel bombázta a Szentszékét, amelyekben ártatlanságát hangoztatta és elégtételt követelt. A pápa számára rendkívül kínos volt az ügy, hisz láttuk milyen messze tekintő tervei voltak a Báthoryakkal, illetve az Erdélyi Fejedelemséggel mind a törökellenes háború, mind a keleti misszió vonatkozásában. Ezért elküldte Arnulf Uchański sullejói apátot, hogy vizsgálja ki az ügyet.²⁶ Jóllehet a lefolytatott vizsgálat után egyértelművé vált, hogy András egészen bizonyosan ártatlan, elkobzott birtokait nem kapta vissza, és nem térhetett vissza testvérével a fejedelemségbe. Ugyanakkor újabban előkerült iratok azt is egyértelműen alátámasztják, hogy akármekkora is volt az ellentét Zsigmond és unkatestvérei között, a diplomáciai csatornákat nyitva tartották; Zsigmond már néhány hónappal a leszámolások után felvette a kapcsolatot Andrással egyik Lengyelországba küldött udvaroncán, Sennyey Pongrácon keresztül. A kapcsolatok az ezt követő években a propagandaháború ellenére is megmaradtak, sőt, 1597-ben pápai közvetítéssel kibékültek, amelyet Malaspina lengyelországi nuncius előtt írásba is foglaltak.²⁷ Erről a megegyezésről, úgy tűnik, hogy a prágai udvarnak nem volt tudomása. A Szentszék azonban tudott az említett kapcsolattartásról, mint ahogy arról is, hogy András szóba került erdélyi fejedelemeént. Ilyen irányú aspirációiról legkésőbb 1598-ban egészen biztosan tudtak Rómában. De úgy tűnik, nem mindent osztottak meg a császári udvarral, kiváltva annak gyanakvását és neheztelését.²⁸

Zsigmond tehát az elképedt rendek előtt Andrást utódként mutatta be: az új fejedelem a Szentszék mellett bírta a Porta támogatását, azonkívül természetesen a lengyelekét, akik között hosszú éveket töltött el. A legnagyobb mozgósítható erőforrással rendelkező fél azonban nem akart belenyugodni az újabb fordulatba. A prágai udvar András fejedelemségét semmi szín alatt nem volt hajlandó elfogadni, és titokban előkészítette a bíboros elleni támadást, amelyben északról a Giorgio Basta császári generális vezette császári hadsereg, míg délről Mihály vajda csapatai vettek részt. Az udvar titkolózása ellenére a pápai diplomácia megsejtett valamit, és próbálta menteni, amit menthetőnek gondolt. Először is a Lengyelországból hazarendelt Germanico Malaspina nunciust Erdélybe küldte, és rajta keresztül megüzente And-

26 Az apát erről szóló jelentését lásd KRUPPA: *Tradíció és propaganda*. 262–271.

27 *Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban (1574–1599)*. Kiad. KRUPPA Tamás. JATE Press, Szeged, 2004. 155–156.

28 Róla legutóbb KRUPPA: *Nunciások háborúban*. 216–219.

rásnak, hogy ha jót akar, ne fogadja el az *abdnámét* a Portától, hanem folytassa a harcot, különben nem fogják tudni megakadályozni a támadást.²⁹ Az ajánlatok között szerepelt a férjétől frissen elválasztott Mária Krisztierna keze is, bár erről sem az érintett személy, sem a császári udvar nem akart hallani.³⁰ Közben aggasztó hírek érkeztek Havasalföldről is Mihály készülődéséről, amelyeket azonban András nem vett komolyan, és hitt a vajdának, aki nem alaptalanul azzal áltatta, hogy mindketten ugyanabban a cipőben járnak, tudniillik hogy visszatérjenek az oszmán vazallitás alá. A következmények ismertek, András és Mihály vajda csapatai 1599-ben Sellenberk mellett csaptak össze, a bíborost pedig menekülés közben megölték.³¹

ÜLLŐ ÉS PÖRÖLY KÖZÖTT: VERSENGÉS AZ ERDÉLYI TRÓNÉRT

Erdély számára a tizenöt éves háború igazából ekkor kezdődött el, ugyanis a fejedelemség három hatalom vetélkedésének színterévé vált, zsoldosok özönlöttek el az országot, akik rettenetes, máig ható következményekkel járó pusztítást vittek véghez.

Sellenberk után Mihály maradt a porondon, de a magát addig a császár hű szövetségeseinek mutató vajdáról hamar kiderült, hogy tulajdonképpen hasonló politikát kíván folytatni, mint az általa félreállított András bíboros.³² Formálisan II. Rudolf szövetségese maradt volna, de valójában ki akart lépni a háborúból, és vissza akart térni a portai vazallitás alá. Ezt azonban a halott bíborosnál sokkal ravaszabban és céltudatosabban próbálta véghez vinni. Csakhogy Basta és hadserege miatt e politikát nem volt egyszerű átültetni a gyakorlatba. Sem a generális, sem az udvar nem volt olyan tudatlan és naiv, hogy figyelmüket elkerülték volna Mihály portai machinációi, ezért őt is gyanakvással figyelték, akárcsak az erdélyieket. Különösen azért, mert Mihály egészen nyíltan aspirált az erdélyi trónra. E törekvésében azonban csupán a székekelyek támogatására számíthatott, akiknek jó politikai érzékkel visszaadta az 1595-ben megkapott, de hamar vissza is vett szabadságaikat. Mivel a prágai udvarnak – nem okulva a korábbi eseményekből – továbbra is Miksa főherceg volt a jelöltje, Mihálynak esélye sem volt a trónra. Csupán a helytartó (*locumtenens*)³³ címet kapta meg, de mivel ott állt mellette Basta, a hadsereg parancsnoka, a hatalmat valójában ő gyakorolta. És természetesen a hűségesküt sem neki, hanem a császárnak és egyben

29 Malaspina tevékenységéről legutóbb lásd KRUPPA Tamás: *Germanico Malaspina pápai nunciusz erdélyi missziója 1599-ben*. Korunk XXXIII(2022). 8. sz. 3–12.

30 KRUPPA: *Báthory Zsigmond válása*. 111.

31 SZÁDECZKY Lajos: *Erdély és Mihály vajda története: 1595–1601*. Csanád-Egyházmegyei K., Temesvár, 1893. 71–88, 94–101.

32 Erről részletesen lásd uo., illetve TÓTH: *A mezőkeresztesi csata*. 400–409.

33 SZÁDECZKY: *i. m.* 106–107.

magyar királynak kellett letenni. A fentiek okán Mihályt tévesen említik sok helyen Erdély fejedelmeként, összemosva ezt a két román vajdasággal, amelyek a hierarchiában – nemcsak a nyugati keresztényben, hanem az oszmánban is – rangban alatta álltak, mivel csupán vajdaságok voltak. Már csak emiatt sem beszélhetünk három egynemű és egyenrangú román országról, ahogyan a nacionalista román történetírói hagyomány teszi/tette.

Mihály aspirációi az erdélyi fejedelemségen túl nyúltak, mivel meg akarta szerezni a moldvai vajdaságot is. Rá azonban Lengyelország is igényt tartott, ugyanis a vajda, mint Habsburg-alattvaló, fegyveres fellépése veszélyeztette a háborútól távol maradót, de azt kihasználó lengyel királyság azon érdekeit, hogy befolyását az egész régióra, azaz Moldva mellett Havasalföldre és Erdélyre is kiterjessze. A lengyel hadsereg ezért kiűzte Mihályt és csapatait Moldvából, aki ekkor Bastához fordult katonai segítségért. Ám a Mihályt titkon támogató császári kormányzatnak nem állt érdekében egy olyan nyílt, lokális háborúba belépni, amelyből hasznot nem remélhetett, de amely alááshatta erdélyi uralmát. Ezért Basta utasítást kapott a vajda félreállítására, amelyre 1600-ban a Miriszló melletti csatában sor is került.³⁴ Mihály ekkor megjárta a maga Kanosszáját: Prágába ment, ahol egy évet töltött azzal, hogy visszanyerje a császár kegyét. Egy újabb politikai fordulatnak köszönhetően e törekvése sikerrel is járt, a császári kormányzat megbocsátott neki, és visszaküldte a fejedelemségbe Basta mellé.³⁵

Éppen jókor és éppen azért került erre sor, mert Báthory Zsigmond – immár nyílt lengyel támogatással – harmadszor is visszatért egykori országába. Nem sokáig élvezhette viszont a sikert és az erdélyiek támogatását, akik, bár többször becsapta őket, egészen idáig jobb híján az ő személyébe kapaszkodtak, mert tudták, hogy a Porta számára Zsigmond és családja elfogadható opció volt. De ahogy az események majd megmutatják, tulajdonképpen bárki szóba jöhetett oszmán pártfogoltként, aki garantálta a vazallitásba való visszatérést és a Habsburg-ellenes politikai irányt. Zsigmond 1601 augusztusában Goroszlónál vereséget szenvedett a vajda és Basta csapataitól, nem sokkal ezután pedig a generális a saját sátrában ölette meg a túlságosan veszélyes – értsd, önálló politikai tényezővé váló – Mihályt.³⁶

Az igazi katasztrófa ezután következett: a Bocskai-felkelés 1604-es megindulásáig az erdélyi trónra újabb jelöltek jelentkeztek, egyértelmű portai támogatással a hátuk mögött. Azon talán már csodálkoznunk sem kell, hogy Báthory Zsigmond is újra feltűnt a színen, bár ekkorra már szinte kizárólag Erdélyen kívüli katonákból álló kis

34 VERESS Endre: *A miriszlói csata*. Stief Jenő és Társa, Kvár, 1907; SZÁDECZKY: *i. m.* 194–202.

35 SZÁDECZKY: *i. m.* 231–247.

36 Uo. 266–267; TÓTH: *A mezőkeresztési csata*. 415.

sereggel. Nemsokára azonban végleg eltűnt az erdélyi politikai színpadról, és soha többé nem lépett a fejedelemség területére.³⁷

Bastának és a császári kormánynak sokkal több fejtörést okozott Székely Mózes fellépése,³⁸ aki egykori kamaraispánként, majd hadvezérként sikeresen gyűjtötte össze a még életben lévő és harcolni kívánó erdélyieket. A tövisi, majd a brassói pápírmalom melletti vesztés csata, mely Székely életét is követelte, világossá tette, hogy a fennálló helyzetben a Porta nem képes olyan mértékű katonai támogatást nyújtani, amely elegendő lenne a Basta vezette császári csapatok legyőzésére és eltávolítására a fejedelemség területéről. A császári kormányzat tehát megkezdhette Erdély régóta vágyott betagolását a Habsburg Monarchia keretei közé.³⁹

Amint fentebb már utaltam rá, a prágai udvar a dinasztia egyik tagját, Miksa főherceget akarta a fejedelemség élére állítani. Többen azonban, köztük a pápai diplomácia is, előre látta a kormányzati döntés nem kívánatos következményeit, és egy „hazai”, azaz erdélyi jelöltet javasolt.⁴⁰ Az 1599 után történtek azonban nem térítettek jobb belátásra a császári kormányzatot. A prágai udvarban arra a következtetésekre jutottak, hogy egy erdélyi jelölt a lengyel és a portai befolyás megnövekedését jelentené a fejedelemségben, továbbá, hogy az esküszegő erdélyiek csak az erő nyelvéen értenek. Basta tehát a katonai kormányzat mellett kezdte el kiépíteni az ennek bázisául szolgáló intézményes és pénzügyi hátteret. Ehhez két tényező teljesülésére volt szüksége. (1.) Az első az erdélyi rendek megfélemlítése és a felekezeti viszonyok teljes átalakítása volt. Naprághy Demeter erdélyi püspök és kancellár 1602-ből fennmaradó tervezetei beavatnak minket a részletekbe is. Erről több helyen írtam,⁴¹ ezért itt pusztán a lényegem emelném ki. Mivel a generális és a kormányzat egyedül az erdélyi szászokban bízott meg, akik szinte egyöntetűen a lutheránus felekezethez tartoztak, Naprághy említett tervezetei a protestáns felekezetek közül egyedül a lutheránus megtűrését és megtartását javasolták, legalábbis kezdetben. A négy bevett vallás másik két felekezetének, a kálvinistának és az antitrinitáriusnak el kellett volna tűnnie a lehető legrövidebb időn belül. Ez a gyakorlatban egy irányított és fegyveres eszközökkel támogatott rekatolizációt jelentett volna. (2.) A másik feltétel az lett volna, hogy a már 1598 óta Erdélybe készülő Miksa főherceg a fejedelemséget nem fejedelemlént, hanem gubernátorként kormányozza, ahogyan a kormányzat formája is a gubernium lett volna. A forrásokból arra is következtethetünk, hogy a császár

37 Tóth Sándor László: *Báthory Zsigmond politikája és harmadik lemondása*. Aetas 26(2011). 2. sz. 85–98.

38 Tóth: *A mezőkeresztesi csata*. 418–423; Szekeeres Lukács Andor: *Székely Mózes, Erdély székely fejedelme*. Infopress, Székelyudvarhely, 2007.

39 EOE V. 56–76; Tóth: *A mezőkeresztesi csata*. 424–426.

40 Kruppa: *Nunciusok háborúban*. 211–227.

41 A tervezetekről lásd Kruppa: *Miksa főherceg*. 842–844; uő: *Naprághy Demeter kancellár erdélyi tevékenysége és ami utána következett (1598–1602)*. Arrabona 57(2019). 7–23.

családi, különösen idősebb testvérével, Mátyás főherceggel dúló viszálya, az ún. *Bruderzwist* miatt óvakodott attól, hogy a fejedelemséget az újraegyesített Magyar Királyságon belül afféle családi patrimoniumként kormányozzák, ahogyan az ausztriai tartományokkal történt.⁴² Valószínűleg ezért kormányozták volna guberniumként a területet, ahogyan egyébként ez a visszafoglaló háború után valóban meg is történt, amikor az egykori Erdélyi Fejedelemséget Erdélyi Guberniumként, azaz külön kormányzott területként kezelték a Magyar Királyságon belül. A Gubernium pénzügyi alapjait a meglévő rendszer felhasználásával, de a Habsburg-kormányzások mintájára felállított erdélyi kamara biztosította volna.⁴³ A kamara gazdálkodása a szokásos bevételeken alapult volna, amelyhez ugyanakkor a háború miatti tömeges birtokelkobzásokból befolyó további, nem csekély jövedelem párosult volna.

Nem tudjuk, hogyan működött volna a rendszer, és milyen mértékben tudta volna fedezni a kormányzati kiadásokat, mivel kevéssel a brassói csata után újabb politikai fordulat következett be, amely teljesen átformálta mind a fejedelemség, mind a Magyar Királyság politikai viszonyait. Az egykori lelkes háborúpárti, de időközben 180 fokos fordulatot végrehajtó Bocskai oszmán szövetségben győztes háborút indított a Habsburgok ellen, sikeresen biztosítva a magyar és erdélyi rendi és vallási jogokat.

Milyen rövid mérleget vonhatunk tehát Erdély háborús részvételét illetően? A következményeiben máig ható pusztítás és az ország változatlanul maradt oszmán vazallusi státusza természetesen a lefejezett tanácsurak álláspontját igazolta. A Porta iránt tanúsított lojalitás lett a 17. században végig az erdélyi fejedelmek által követett politika alapja. Az érem másik oldala, hogy éppen a háború és az abban tanúsított erdélyi szerepvállalás/áldozat tette nyilvánvalóvá, hogy az Oszmán Birodalom legyőzhető, s hogy az összefogás sikert is hozhat. Ez az összefogás azonban csak jóval később, a Szent Liga keretei között, az 1680-as években valósult meg, de a fejedelemség részvétele nélkül, amely nem akart, ezért nem is tudott elszakadni régi uraitól. Úgy tűnik tehát, hogy a hosszú török háború szörnyű emléke erősebbnek bizonyult a török elleni összefogásnak a 17. század végén újra felcsillanó lehetőségénél.

42 A kérdésről bővebben lásd KRUPPA: *Miksa főherceg*. 823–827.

43 Uo. 833–838.

THE TRANSYLVANIAN PRINCIPALITY IN THE FIFTEEN YEARS' WAR

Keywords: *long Turkish war; history of diplomacy; military history; history of Transylvania*

The study takes a new perspective on the role of the Principality of Transylvania in the long Turkish war. It focuses on the key role played in the pre-war period by the Polish King István Báthory, the contemporary popes, Emperor Rudolf II and Grand Vizier Sinan, whose activities contributed greatly to the outbreak of the Fifteen Years' War. The change in the orientation of the principality's foreign policy, primarily towards the papacy, had already begun during the reign of István Báthory. The process, together with the Habsburg orientation, was completed under his successor, Sigismund Báthory. The framework for the principality's participation in the war was provided by the Habsburg-Báthory alliance of January 1595, an anti-Turkish alliance sealed by a dynastic marriage. An important and under-emphasised fact is that the war was formally fought by this alliance, as no other power formally joined this league.

The war was initially successful for the principality. Especially the year 1595 proved to be very successful, with the recapture of Esztergom and the victory of the Transylvanian and Valachian troops at Gyurgyevo (Giurgiu). Later, however, due to foreign and domestic political difficulties, Sigismund Báthory abdicated the throne, which he later revoked several times, while new claimants to the throne emerged, including the Prince's nephew, Cardinal András Báthory. From 1598 onwards, civil war broke out in Transylvania, and the principality became a theatre of war between the various powers. The enormous destruction that ensued had consequences that are still felt today.

PRINCIPATUL TRANSILVANIEI ÎN RĂZBOIUL DE CINCISPREZECE ANI

Cuvinte-cheie: *războiul lung turc; istoria diplomației; istorie militară; istoria Transilvaniei*

Studiul aduce o nouă perspectivă asupra rolului Principatului Transilvaniei în războiul de cincisprezece ani. Se concentrează pe rolul esențial jucat de activitatea regelui polonez Ștefan Báthory, al papilor contemporani, al împăratului Rudolf al II-lea și al marelui vizir Sinan în perioada de dinaintea izbucnirii războiului. Schimbarea orientării politicii externe a principatului, în principal către papalitate, a început deja în timpul domniei lui Ștefan Báthory. Procesul – incluzând și orientarea către Habsburgi – a ajuns la desăvârșire în timpul succesorului său, Sigismund Báthory. Cadrul pentru participarea principatului la război a fost dat de alianța Habsburg-Báthory din ianuarie 1595, o alianță antiotomană pecetluită de o căsătorie dinastică. Un fapt important dar prea puțin subliniat este că formal războiul a fost purtat numai de această alianță, deoarece nicio altă putere nu s-a alăturat oficial ligii. Inițial conflictul i-a adus succese principatului, deoarece în 1595 a fost recapturat cetatea de la Esztergom, iar trupele transilvano-moldovene au ieșit învingătoare și din luptele de la Giurgiu. Proble-

mele politice interne și externe l-au făcut însă pe Sigismund Báthory să abdice de pe tron, – abdicare pe care a revocat-o de mai multe ori, – imediat apărând noi претенденти la tron, printre care și cardinalul Andrei Báthory, nepotul principelui. Pe acest fond în 1598 a izbucnit un război civil în Transilvania, totodată principatul a devenit scenă de război pentru diferitele puteri. Distrugerile provocate în aceste conflicte au fost imense, și cu efecte, care pot fi resimțite și în prezent.